

अविरुद्धं तु यद्वृत्तं रसादिव्यक्तयेऽधिकम् ।

तदप्यन्यथयेद्धीमान्न वदेद्वा कदाचन ॥ १२१ ॥

अनयोरुदाहरणं सत्प्रबन्धेष्वभिव्यक्तमेव ।

अथ वृत्तयः—

शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्त्वत्यारमटी पुनः ।

रसे रौद्रे च वीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती ॥ १२२ ॥

चतस्रो वृत्तयो ह्येताः सर्वनाट्यस्य मातृकाः ।

स्युर्नायकादिव्यापारविशेषा नाटकादिषु ॥ १२३ ॥

तत्र कैशिकी—

या श्लक्ष्णनेपथ्यविशेषचित्रा स्त्रीसंकुला पुष्कलनृत्यगीता ।

कामोपभोगप्रभवोपचारा सा कैशिकी चारुविलासयुक्ता ॥ १२४ ॥

नर्म च नर्मस्फूर्जो नर्मस्फोटोऽथ नर्मगर्भश्च ।

चत्वार्यङ्गान्यस्या—

तत्र—

वैदग्ध्यक्रीडितं नर्म ॥ १२५ ॥

इष्टजनवर्जनकृत्तच्चापि त्रिविधं मतम् ।

अधिकमनुपयोगि । रसोपयोगि यथा स्यात्तथा वर्णयेत् ॥ अनयोरन्यथाकरणा-
करणयोः ॥ नाटकवृत्तीराह—अथेति । वर्तते रसोऽनयेति वृत्तिर्नायकादिचेष्टा ।
शृङ्गार इति । शृङ्गारप्रतिपादिका वृत्तिः कैशिकी । एवमन्यत्रापि । सर्वत्रेति 'रसे'
इत्यनुषज्यते । मातृका मातृवदुपजीव्याः । तासां सामान्यस्वरूपमाह—स्युरिति ।
आदिना नायिकादीनां ग्रहणम् । नाटकादिष्वित्यादिपदेन प्रकरणभाषादीनां ग्रह-
णम् । तत्र प्रसिद्धा इत्यर्थः ॥ तासां विशेषलक्षणान्याह—तत्रेति । श्लक्ष्णेन
मनोरमेण नेपथ्यविशेषेण नायकादिभूषणविशेषेण चित्रा शोभातिशयशालिनी ।
पुष्कला संपूर्णेत्यर्थः । कामोपभोगः शृङ्गारस्तस्य प्रभवा उपचारा अङ्गानि
यस्याः सा उपचारोऽनुष्ठानं वा अङ्गानि भेदाः ॥ अस्याः कैशिक्याः ॥ वैद-
ग्ध्येन क्रीडितम् । इष्टजनस्य सामाजिकादेरावर्जनकृत् प्रीतिकारकम् । तच्च

१. कैशिकीति । यथा सामवेदोत्पन्ना । तदुक्तं भरतेन—'ऋग्वेदाङ्गारती वृत्तिर्य-
जुर्वेदानु सोऽस्वती । कैशिकी सामवेदाच्च शेषा चाथर्वणी तथा ॥' इति ॥ 'कौशिकी'
इति चतुर्दशस्वरषट्ठितो बहुव्रीहोपलभ्यमानोऽपि पाठः प्रामादिकः ॥